

Schetsen uit de pastorie te Mastland

Ernst en luim

uit het leven van de
Nederlandse dorpsleraar

C.E. van Koetsveld

1843

Schetsen uit de pastorie te Mastland.
Ernst en luim uit het leven van de Nederlandse dorpsleraar
van Cornelis Eliza van Koetsveld (1807-1893)

Voor deze heruitgave is dankbaar gebruikgemaakt van tekst op de website van DBNL.org. Gekozen is voor de druk uit 1843 die verscheen bij Van Nooten in Schoonhoven.

Dit boek is een originele heruitgave. Wel is de spelling geactualiseerd.

C.E. van Koetsveld was predikant, schrijver en filantroop. Hij werd vooral bekend door zijn baanbrekende werk op het gebied van sociale zorg, evenals zijn literaire bijdragen die zowel humor als diepgang bevatten.

In Den Haag, zette Van Koetsveld zich in voor de verbetering van de leefomstandigheden van de arme bevolking. Hij was een pionier in het organiseren van onderwijs en zorg voor armen en achtergestelde kinderen, onder meer door de oprichting van de 'Haagsche School voor Verstandelijk Beperkte Kinderen', een van de eerste scholen in Nederland die speciaal gericht was op kinderen met een verstandelijke beperking.

Deze heruitgave is een initiatief van
Stichting De Laatste der Mohikanen
boeken die beklijven
www.delaatstedermohikanen.nl

De Laatste der Mohikanen

Promoot literair werelderfgoed en stimuleert de leeshonger

ISBN 9789085485490

Inhoud

I. De schrijver op zijn studeervertrek	7
II. De intrede.....	15
III. Nadere kennismaking, of de primaten van het dorp.....	23
IV. De rentenier van het dorp	34
V. Mijn eerste kanselwerk.....	42
VI. De haan	51
VII. De winter buiten.....	64
VIII. De ringbroeders	73
IX. Het huisbezoek.....	84
X. Mijn kleermaker en mijn smid	92
XI. Het aannemen van lidmaten	103
XII. Armenzaken	111
XIII. Het sterfbed.....	124
XIV. De catechisatie	134
XV. Armoede.....	144
XVI. Het bezoek.....	156
XVII. Onverwacht besluit.....	167

I. De schrijver op zijn studeervertrek

O, mijn kamer! waarbij zal ik u vergelijken? U bent als het klein, maar warm en gezellig nest dat de spreeuw zich onder de pannen maakt, gelijk de nette woning, die de zwaluw metselt in mijn schuur. Daarom verdrijf ik ook, als ik het enigszins kan inschikken, deze vreedzame diertjes niet, terwijl ik zo spoedig mogelijk de luidruchtige en roofzieke kraai doe verhuizen, die in mijn schoorsteen een lorrekraam, een magazijn van gestolen goederen heeft opgericht.

O, mijn kamer! wat heb ik u in vier jaren tijds lief gekregen. Het is toch zo genoeglijk, te wonen onder eigen dak, te zitten bij eigen haard, een klein plekje te hebben op de ruime aardbodem, dat men geheel het zijne kan noemen. Het is waar, de pastorij is geen eigen huis, en de bewoner kan niet zeggen, evenals menig grote op zijn buitengoed: 'Zo ver mijn ogen zien, is alles van mij.' Maar zij verenigt juist de voordelen van een eigene en gehuurde woning. Niemand kan ons daaruit verdrijven, zo lang wij ze nodig hebben, alles is er voor ons ingericht, en toch ontvangen wij met Nieuwjaar die lastige rekeningen van de ambachtslieden niet, waarvan weinig te lezen is, dan een slotsom die altijd tegenvalt.

En dan mijn kamer, hoe eenvoudig is ze, en hoe geschikt en gemakkelijk: zo geheel en al mijn gebied. De dienstmaagd, wanneer zij met stoffer en blik, of met dweil en emmer de trap is opgeklommen, blijft eerbiedig op de drempel stil staan, en wacht tot ik zeg: 'Nu ja, maar haastig,' en dan haast zij zich ook meer dan overal elders, omdat zij voelt dat zij hier niet thuis is. Mijn lieve Cornelia zelfs tikt eerst op de deur eer zij binnentreedt, en zij tikt zachtjes, uit vrees dat zij mij een gelukkige gedachte uit het hoofd en dus een kleine wond in het humeur kloppen zal.

Zie ik rond, geen behanger heeft het wit van de muren ontwijd. Ze zijn met boekenkasten in plaats van met bont behangsel bekleed, en vrij wordt er de spijker ingedreven, waar ik jas of rok, kaart of lias, een pijp of een professor wil ophangen.

En die boekenkasten, zij zijn schaars van nette banden, maar vrijwel van degelijke boeken voorzien: het zijn de oude bekenden van mijn academietijd, slechts bij toeval met een enkele nieuwe aankomeling vermeerderd. Het is niet nodig dat zij hun naam op de rug dragen, gelijk in grote bibliotheken, waar die namen naast elkander staan als zovele grafschriften: hier rust sedert jaren N.N., na de dood van zijn eerste vrienden alhier bijgezet. Neen, mijn boeken leven voor mij, en hebben hun eigen plaats, die ik in de blinde tasten kan; zij zullen die behouden zo lang ik mijn plaats behouden mag; wij hebben elkander meer gesproken, maar zij blijven mijn vraagbaak, omdat hun geheugen beter is dan het mijne.

De tafel, waaraan mijn gemakkelijke armstoel gezet is, is een kostbaar meubel.

Op een verkoping zou zij weinig gelden, maar hier is ze veel waard: ze is van zwaar eikenhout, en beeft of waggelt nooit; ze is niet te hoog, noch te laag; nieuwe inktvlekken zijn er nauwelijks meer op te maken. Hoe kan iets beter dan goed zijn?

Als ik het lot van deze kamer herdenk, hoe vele belangrijke en heilige, schoon ook wel eens treurige herinneringen zijn daaraan verbonden! Ik heb het grote bord in de kerk bestudeerd, waarop de namen van mijn voorgangers staan; (de mijne nog niet: want de schilder wacht tot ik vertrokken of overleden ben, dan gaat het met ene moeite door om er ook dit bij te zetten) – ik heb daarbij, als een geleerde commentator, de berichten en overleveringen van de grijze dorpsbewoners gehoord; en nu stel ik mij voor hoe hier, onopgemerkt op het grote wereldtoneel, vele geslachten elkander hebben opgevolgd. Hier schreef, kort na het bouwen van de pastorie, de geleerde, maar schroomvallige Adisius zijn omzichtig gestelde leerredenen, waaruit toch hoog-wijze ouderlingen, door een ij-veraar onder de ringbroeders ondersteund, de Arminianistische¹ dwalingen wisten op te delven; hier waakte hij nachten door op zijn memorie van verdediging, tot hij eindelijk wegwijnde van arbeid en hartzeer, alleen door de eenvoudige en armen betreurd.

Hier schreef zijn opvolger – een hevig contraremonstrant – geleerde schriftverklaringen die niemand van zijn toehoorders recht begreep, maar die toch de gemeente stichtten, omdat de vocalen deze prezen. Hier zat een halve eeuw later vader Bolhemius, en beefde van verontwaardiging, terwijl hij de Sabbat tegen de Coccejanen handhaafde en scherpe woorden bedacht voor zijn krachtige toepassing. Maar hier ook stelde de vrome en gemoedelijke Riporius zijn Christelijke leerredenen, waarvan nog de grijsaards met aandoening spreken, wanneer zij de verhalen hunner moeders weer over-verhalen, en zich de tijd verbeelden toen ze nog kinderen waren. In later tijden zag deze tafel er weer geheel anders uit: in de plaats van de zware folianten en kwartijnen, die de kracht van het eikenhout op de proef stelden, lag een bonte hoop couranten, blauwboekjes en nieuwere wijsgeren, en de vlugge Noltens, die met de Latijnse uitgang van zijn naam ook opeens alles, wat hij oude vooroordelen waande, wilde afleggen, spitste zijn vernuft om een Bijbelplaats te vinden voor zijn leerrede over de rechten van de mens. En nu, na de vele lotswisselingen die deze kamer ondergaan heeft, zit ik hier, tot ook mijn naam op het bord komt, en al mijn nadenken

¹ Arminianisme is een school van soteriologisch denken binnen het protestantse christendom gebaseerd op de theologische ideeën van de gereformeerde theoloog Jacobus Arminius (1560-1609) en zijn historische volgelingen, de remonstranten. De discussie omtrent aanvaarding is bijna net zo oud als het christendom zelf, voorbeelden zijn Athanasius' en Augustinus' verdediging van *erfzonde*.

en schrijven en spreken, mijn herderlijke zorg en mijn jeugdige dwalingen besloten zijn in het streepje tussen de woorden:

bevestigd... mei 1838 – vertrokken of overleden.....

Ondertussen is het mij, alsof het vroeger gedachte en gesprokene op deze kamer, mij hier nog omgeeft, en in mijn oren ruist als de tonen van een windharp, nu aandoenlijk weemoedig, dan waarschuwend dreigend, en dan weer opbeurend vertroostend; en mijn eigen herinnering wordt nergens meer dan hier opgewekt, hier, waar reeds zovele denkbeelden, droef en blijde, wijs en dwaas, mij zijn door het hoofd gegaan, en duizenden bladzijden en miljoenen letters schrift mij uit de pen gevloeid. En onder al het menselijke door, dat de herinneringen van vroeger jaren, zo wel als de mijne, ontsiert, zweeft de geest van het Evangelie, als de beschermende engel van de mensheid, door dit eenvoudig studeervertrek, vanwaar deze verkondiging sedert jaar en eeuw uitgaat.

Het is maandagmorgen. Waarlijk, dit mag voor ons wel een rust- en feestdag zijn, met oneindig meer recht, dan voor de luie en dorstige schoenmakersgezel. De zondag, de rustdag van anderen, hoe heilig en dierbaar hij ons ook is, is ons een ware werkdag. Aan de avond daarvan zet ik mij eerst rustig neer bij vrouw en kinderen, 's nachts slaap ik zonder zorg of haast, en 's morgens sta ik op, geheel wanneer het mij goeddunkt, in het zalig gevoel, dat geen inspanning mij roept.

Ik heb mij daarom ook tot een vaste wet gesteld, om de maandagmorgen geheel aan mijzelf en van alle gezette bezigheid vrij te houden. Ik kleed mij dan los en gemakkelijk, en ga liefst niet uit; ik ben overal en nergens, maak veel plannen, deel mijn orders rechts en links uit, en doe weinig. Zo werd ik ook heden, daar ik gisteren met genoeg mijn werk had verricht, recht verkwikt en opgeruimd wakker; in het volle gevoel van mijn gemak lag ik nog een half uurtje door de bedgordijnen te kijken, en verlustigde mij in de bedrijvigheid van mijn vrouw, wier rustdag reeds voorbij was. Zo was ik waarlijk weer ingedommeld, in die zoete bedwelming waarin men de rust van de slapende reeds geniet en toch nog het bewustzijn van de wakende niet geheel heeft verloren, toen ik de bekende stem hoorde: 'Kom, Willem! 't is nu toch tijd: het ontbijt wacht u al lang.'

Na het ontbijt begaf ik mij naar mijn broeierij, dat is naar een paar oude ramen, die na drie jaren ampele deliberatie door het kerkbestuur uit de voorgevel van de pastorie zijn genomen, en na nog drie maandelijks vergaderingen, met oude planken tot een broeibak vertimmerd. Ik lichtte het ene raam op en verheugde mij in het vooruitzicht om binnen veertien dagen de eerste salade te

eten; het andere raam ook – en ach!.. de mol was nog niet gevangen; hij was wel weer door het gehele vakje gewandeld, waar hij de oogst van een maand in één nacht met zijn rug oplichtte en omver wierp, maar juist door de klem had hij zijn weg niet genomen. Ik begaf mij in huis, om mijn vrouw dit treurig nieuws mede te delen, en na rijp beraad wat hieraan te doen, klom ik de zoldertrap op om inspectie over mijn appels te houden: het schijnt alsof zij zich schamen dat zij er nog durven wezen, nu de voorjaarszon zo vriendelijk schijnt: zo haasten zij zich om te rotten...

Daarop ben ik in de kelder geweest, om een kinnetje bier te doen opsteken, en heb al de kamers van mijn huis doorgewandeld, uitgenomen de logeerkamer, die het heiligdom van mijn Cornelia is, en nu zit ik hier, en vermaak pennen, en zet boeken weg, en begin een brief, die ik niet afmaak, en beschouw ondertussen door mijn venster de takken van de vruchtbomen, waarvan de smeltende sneeuw afdruipt, als tranen van afscheid, die de winter weent.

Daar hoor ik een omzichtig kloppen op de kamerdeur, maar omdat het maandag morgen is, wordt die, zonder het antwoord af te wachten, reeds open gedaan. Het is mijn Keetje met de lieve kleine Mina op de arm. Juist heb ik een gesloten lade van de tafel opengemaakt en er een bundel papieren, verschillend van formaat en dagtekening, uitgenomen, waarop ik met iets ernstigs, en toch ook twijfelachtigs en spottend op het gelaat zit te turen.

‘Wat bent u ijverig, Willem, en dat op maandagmorgen!’

‘Dat kan ik nog niet vinden, Keetje.’

‘Wel: papieren vóór u, pennen vermaakt, en een zo diependenkend politiek gezicht, alsof u een staatsstuk moest opstellen: want voor een preek ziet u niet ernstig, en voor een brief niet knorrig genoeg... Maar wacht, laat ik maar heengaan, de geheime lade is open.’

‘En als ik nu juist eens gestemd was om u iets uit die geheime lade te laten zien? Ze is u toch altijd, een doorn in het oog.’

‘Dan zou ik een ogenblikje gaan zitten; doch niet lang: want het is maandagmorgen. Maar weet u wel dat de mol en de geheime lade u zo afgetrokken maken, dat u Mina nog niet eens hebt gekust? En het kind strekt de armpjes nog wel zo lief naar u uit.’

Mijn vrouw had gelijk. Het ontwaken van een nieuwe hartstocht in mijn eenvoudig en geregeld leven, had mij wat afgetrokken gemaakt. Hoe moet het, dacht ik, dan wel met de kinderen van grote geleerden en eierzuchtige staatslieden gaan!

En ik nam met enige schaamte de kleine Mina op mijn knie en zag het rustig aan dat zij de net beschreven bladen lachend in haar kleine vuistjes frommelde – misschien zou het publiek ze niet veel verstandiger of eerbiediger behandelen!

‘Nu, Willem, nu zit u daar weer te mijmeren als een filosoof, en ik verkwist

geduldig mijn kostbare tijd, om uw gewichtige geheimen te horen.'

'Welaan dan, ik wil 't u kortweg zeggen: ik wil een boek uitgeven.'

'Aha, nu vergeef ik het u dat u wat afgetrokken bent. Schrijvers en schakers zijn droge echtgenoten. En wat zal het wezen, preken zeker?'

'En wat zou het publiek met mijn preken doen? Preken, Keetje, worden alleen gekocht of om de naam, of om de *gelegenheid*, of om de *denkwijze*. Om de *naam* kopen ze velen die ze niet lezen; om de gelegenheid betrekkingen, menenvrienden en nieuwsgierigen; en om de denkwijze ultra-orthodoxen en alle andere ultra's. Nu heb ik geen naam een uur van Mastland af, mijn kerk of pastorie is gelukkig nog niet afgebrand, en ik draag geen vlag in onze vaderlandse kerk: en hoe beter mijn preken nu op haar plaats staan voor de gemeente van Mastland, des te armzaliger figuur maken zij in het voorhuis van een uitgever: want hij zou, zodra hij de titel van het handschrift zag, ze niet eens in de binnenkamer meenemen. Kom ik er mee in de stad, ik kost de man nog maar hersen breken hoe hij mij spoedig en voorgoed zal afschepen, zonder mij grof te beledigen.'

'U redeneert als een boek. Maar zeg mij eens: wat hebt u anders, als preken? – Maar wat kort, Willem: ik boor beneden Bram schreeuwen.'

'Om het kort te doen, zal ik u dan eenvoudig mijn plan voorlezen, zoals ik het heb opgetekend voor Altorf, die het aan een boekverkoper van zijn kennis zou laten zien. De stand, die ik het mij een eer reken te bekleden, is zeker een van de gewichtigste in de maatschappij. De dorpsleraar, hoe weinig meestal buitenaf bekend, kan juist door zijn stille, ongestoorde, aanhoudende werkzaamheid een groten en duurzame invloed uitoefenen op een groot deel van de bevolking, en wel op dat gedeelte dat de hechtste steun is van ware welvaart, nationaliteit en zedelijkheid. Ondertussen is juist onze stand en werkkring bij het beschaafd en lezend publiek weinig bekend. De landman heeft bij dit publiek geen stem: men kent hem niet recht, hij spreekt weinig in stedse kringen, en schrijft voor de pers niet. Zou daarom een eenvoudige voorstelling, maar een voorstelling naar het leven van de dorpspastorie en haar bewoner niet voor velen, juist door deze onbekendheid, een aangename lectuur opleveren? Zou de lezer daardoor zijn mensenkennis niet kunnen uitbreiden, en de kracht leren kennen van een godsdienst, die het meest in de stilte werkzaam is?

Zou menig ouder zodoende niet beter weten waarvoor hij zijn zoontje bestemde, wat daartoe in deze wordt vereist? Menig jongeling, wat stand hij gekozen heeft?

'Voor zoveel ik onder stedelingen heb omgegaan, heb ik zelden onze stand op zijn juiste waarde horen schatten. En dit is niet onnatuurlijk. *Eer, geld en gemak* zijn op het grote toneel van de wereld de idealen waarop de rusteloos bedrijvige toneelspeler het oog heeft. De eer komt in de eerste plaats bij het oordeel over ons in aanmerking. Men prijst een jeugdig predikant, als jong mens

die *ambitie* heeft, die verder komen wil en daarnaar zijn werk inricht: dit, meent men, moet het doel wezen van al zijn arbeid, en gelukt hem dit niet, dan is hij te beklagen als *een stumper, die het niet verder brengen kan, of een knap mens, van wie 't jammer is dat hij geen promotie maakt*. Maar was dit het hoofddoel van onze stand, hoe gevaarlijk zou het dan zijn zich te wagen in een loterij waarin zoveel nieten zijn. Immers, de meesten van onze blijven bij plattelandsgemeenten en slijten daar hun dagen, en hun licht schijnt er, flauw of helder, zonder van verre gezien te worden.

‘Daarom beschouwt het publiek, zodra wij enige jaren op een dorp blijven en de gedachte aan promotie op de achtergrond geraakt, ons met een zeker medelijden.

Het weegt onze waardigheid met de *goudschaal* en dan geldt ze weinig. ‘t Is wel een vast inkomen,’ zegt de koopman, ‘maar al te karig.’ En wanneer nu de leraar uit zijn afgelegene woonplaats in de stad komt, dan is zijn rok wat kaal, zijn hoed uit de mode, en zijn kinderen gapen in ‘t rond, alsof ze nooit geweten hadden, dat de wereld zo groot was. De een ziet dit met medelijden, maar de ander spot er mee en acht de man weinig meer dan een *boer in 't zwart*.

‘Maar zodra wij vele jaren op dezelfde plaats hebben doorbracht, vindt men ons van een andere zijde toch zo beklaglijk niet. Terwijl in de stad alles woelt en slaaft, kan immers de bejaarde leraar rusten? Hij heeft preken genoeg; en wat behoeft hij zich verder te vermoeien? Het uitzicht op promotie is toch lang voorbij. Hij is *rentenier* geworden. Het is wel niet voordelig, maar het is *gemakkelijk*.

‘Dat in deze beschouwing enige waarheid is – meer, dan ik wel wenste! – zal ik niet tegenspreken. Maar het smart mij dat men onze stand juist van de nietigste, minst eervolle wijze beschouwt; dat men de Christelijke werkzaamheid van velen miskent, hun opgespaarde wijsheid en het nut dat zij stichten niet opmerkt. En daarom juist wilde ik de kring waarin wij ons bewegen, de onpartijdige lezer leren kennen, niet een ideaal daarvan, dat gemakkelijk te versieren zou zijn, maar de eenvoudige beeltenis van ons leven, geheel gelijk het is.

‘Het spreekt vanzelf dat ik daarbij *mijn* kring niet geheel naar het leven tekenen mag. Ik zou juist daardoor gedrongen worden de waarheid tekort te doen, om niemand ten toon te stellen. Ik verlang ook niet dat mijn hart en huis en gemeente een kijkspel voor nieuwsgierigen wordt. Maar in verdichte namen en voorvallen wil ik dezelfde waarheid, dezelfde wijsheid en dwaasheid inkleden, waarin ik nu vier jaren verkeer, en mijn leven, als God wil, hoop door te brengen. Ik durf daarbij zelfs niet eens mijn eigen naam te noemen, omdat men daarmee andere namen zou verbinden, en misschien een satire zoeken waar ik alleen een leerzaam schilderij heb willen vaststellen.

Zelfs acht ik het beter, dat de lezer mij niet kent. Zo blijft het waas van de

verdichting beter ongeschonden, en de beoordeling van de waarheid hangt niet, gelijk al te dikwijls in dagen van partijzucht, van het oordeel over mijn persoon af.

‘Wat de vorm aangaat, ik heb die nog geheel aan mijzelf, daar ik bij het opschrijven van mijn aantekeningen alleen de stemming van het ogenblik gevolgd ben. Als schrijver optredende, reken ik mij verplicht mij naar de smaak van het publiek te schikken, daar ik niet vergen kan dat het zich naar mijn smaak schikt, en een werk niet alleen goed moet wezen, maar ook gelezen moet worden. Luid nu de titel: *Brieven van een Dorpsleraar*, ik vrees dat dit werken zou als een waarschuwing om niet verder te lezen; gedrukte brieven behoren tot de achttiende eeuw. Werden het *Verhandelingen*, daaraan heeft onze eeuw zich de maag overladen, zodat het die nu met lichte en prikkelende kost probeert te herstellen. Mij dunkt dan dat *Schetsen uit de Pastorie* zo geheel in de smaak zouden vallen; losse schetsen vallen juist in de geest van de meeste lezers, die zich niet gaarne inspannen, en tevreden zijn als zij ten halve lezen, omdat zij toch niet van voornemen zijn, er iets van te onthouden.

‘Ziedaar, Cornelia, zo ver had ik juist geschreven. Nu, wat denkt u er van?’

‘Dat uw vriend Altorf u verleid heeft, om te gaan, waar u altijd zegt, dat u niet wezen wilt: buiten uw gemeente.’

‘Ja, maar ik doe de reis incognito.’

‘Wij zullen zien, of u het *kunt* doen.’

‘Ei, ei, acht u mij daartoe niet in staat?’

‘Ik wil het ten minste eerst zien. Vooreerst kunnen predikant en schoolmeester zelfs op een maskerade zich niet onkenbaar maken; men herkent ze, al is ‘t aan hun stap, omdat zij gewoon zijn zich te doen kennen. En dan, Willem, legt u natuurlijk, zodra u schrijft, er u op toe, om waarheid te spreken: u zult dus gedurig de verdichting u laten ontsnappen, zij is hier op deze kamer niet thuis.’

‘Dat zullen wij toch eens zien. Ik...’

‘Nu ja, goed. Maar, Willem, hoewel ik uw oogmerk prijs, kunt u er nog niet een ander oogmerk mee verbinden? Wij hebben drie kinderen, en...’

‘Sst Keetje! houd u toch dood stil. Gelukkig, dat wij maar met ons beiden zijn. Dat zijn zaken waar men nooit over spreekt dan onder de roos, en dan nog zo maar alsof het er volstrekt niet op aankwam. Wees toch voorzichtig, kind, als er iemand bij is.’

‘Neem mij niet kwalijk, Willem, dat wist ik niet.’

‘Ja, Mina, wij gaan heen, u wordt ongeduldig, kindlief.’

‘Maar nu nog een voorwaarde, Willem, ik blijf buiten uw geschrijf.’

‘Ik beloof u, al hebt u er in nodig, dat u er uzelf niet in herkennen zou.’

‘Dan ben ik tevreden. Schrijf dan in vredesnaam, maar knor niet op mij als de recensenten het op u doen: hoort u? En nog eens, mij vooral niet laten

drukken.’

En terwijl mijn lieve gade met ons kind op de arm de kamer afging, zag ik haar met welgevallen na. Want groot in haar onbekendheid is de vrouw die alleen door man en kinderen en vrienden wil gekend en geprezen worden.

En nu, lezer, neem mijn schetsen aan voor hetgeen zij zijn. Romanschrijver ben ik niet, noch dichter, noch schilder, eenvoudig *predikant*, meer niet. Zoek ook geen plaatselijke of persoonlijke bijzonderheden in mijn boekje. Alleen mijzelf zult u er in vinden, gelijk ik ben: mijn denkbeelden, mijn opmerkingen; en heb ik mij te onhandig verborgen, die mij herkent zal een vriend zijn, hoop ik: dan geef ik hem hartelijk de rechterhand en leg hem tegelijk de linker op de mond...